

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

Торайғыров университетінің ХАБАРШЫСЫ

Педагогикалық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Педагогическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-2661

№ 2 (2026)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Педагогическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ03VPY00029269

выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области педагогики,
психологии и методики преподавания

Подписной индекс – 76137

<https://doi.org/10.48081/BGQF2048>

Бас редакторы – главный редактор

Тулекова Г. М.

доктор PhD, профессор

Заместитель главного редактора

Жуматаева Е., *д.п.н., профессор*

Ответственный секретарь

Попандопуло А. С., *доктор PhD, профессор*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Мағауова А. С.,

д.п.н., профессор

Бекмағамбетова Р. К.,

д.п.н., профессор

Самекин А. С.,

доктор PhD, ассоц. профессор

Син Куэн Фунг Кеннет,

д.п.н., профессор (Китай)

Желвис Римантас,

д.п.н., к.псих.н., профессор (Литва)

Авагян А. В.,

д.п.н., ассоц. профессор (Армения)

Томас Чех,

д.п.н., доцент п.н. (Чешская Республика)

Искакова З. С.

технический редактор

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

**Б. Т. Керимбаева¹, *А. И. Базарбаева²,
С. А. Садыкова³, Ж. И. Сатбай⁴**

^{1,3,4}Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.;

²Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,

Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0680-7126>

²ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4430-8670>

³ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-7680>

⁴ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6765-9289>

*e-mail: Aizhan.bazarbayeva@ayu.edu.kz

СТУДЕНТТЕРДІҢ КИБЕРКОММУНИКАТИВТІК ТӘУЕЛДІЛІГІН АЛДЫН АЛУДЫҢ МОДЕЛІ

Қазіргі заман – ғылыми-техникалық прогрестің үлкен серпілісімен сипатталатын дәуір. Интернет пайдалану адамдар үшін жиі қолданатын маңызды ресурсқа айналды. Ол қарым-қатынас, білім алу және ойын-сауық сияқты өмір салаларына терең енді. Технологиялық құрылғылардың кең қолжетімділігінің арқасында Интернет адамдарды ақпараттандыру, оқу процесіне көмек көрсету, түрлі мәселелерді шешуге және басқа адамдармен жақсы қарым-қатынас орнату сияқты бірқатар артықшылықтарға ие маңызды құрал болды, алайда қазіргі таңда Интернетті шамадан тыс пайдалану адамның өмір сүруіне және психологиялық денсаулығына кері әсер ететінін көруге болады және студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігіне алып келеді. Біздің зерттеуіміздің өзектілігі – студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын-алу мәселесін қарастыру және құрылымдық мазмұндық моделін ұсыну. Қазіргі таңда студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігінің даму бейімділігінің таралу деңгейі айқын көрінеді. Зерттеу барысында ғылыми әдебиеттерге сүйенетін болсақ, студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алуда отандық педагогикалық ғылымында әлі де зерттеу жұмыстарын жүргізу керектігі айқындалып отыр. Бұл мақалада

студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алу жұмыстарын жүйелі түрде көрсету үшін модель жасақталды. Ұсынылып отырған құрылымдық мазмұндық модель студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алуда дұрыс түсініктің қалыптасуы мен өзіндік көзқарастарын қалыптастыруды және студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алу жұмыстарын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: студент, киберкоммуникативтік тәуелділік, модель, интернет, киберәлеуметтену.

Кіріспе

Цифрлық қоғамда әлеуметтік желі – студенттер бос уақытын өткізудің кең тараған түріне айналды. Әлеуметтік желі дәрістерге қажетті оқу материалдарды, энциклопедиялық материалдарды, оқулықтардың электронды нұсқаларын және бейне оқулықтарды табуға болатын бірегей білім беру ортасы қызметін атқара отырып, студенттерге оң әсер етуі мүмкін. Бірақ оң әсер етуімен бірге, әлеуметтік желілер студенттердің физикалық және психологиялық денсаулығына қауіп төндіреді.

Әлеуметтік желі келесі қауіптерді төндіреді: алаяқтық, студенттерді манипуляциялау, жалған ақпарат тарату; құпиялылық мәселелері: әлеуметтік желідегі жеке ақпарат жалпыға ортақ болады; әлеуметтік желіде жарияланған ақпаратқа еркін қол жеткізу.

Студенттердің үшін әлеуметтік желілердің тартымды болуының басты себебі – олардың орналасқан жеріне, өзін-өзі көрсетуіне, өзін-өзі растауына және өзін-өзі бағалауына қарамастан, кез келген уақытта қарым-қатынасқа деген қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігі, сонымен қатар достарының, отбасының және жақындарының өмірі туралы ақпарат. Өмір сүру жағдайларының өзгеруі адам мінез-құлқының жаңа үлгілерінің қалыптасуына алып келеді. Уақыт пен күш өмірдің әртүрлі салаларында қайта бөлінеді. Интернет-технологиялардың дамуы күнделікті киберкоммуникативтік қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуге белгілі бір балама ұсынатын виртуалды ортаның пайда болуына әкелді. Бұл орта өзінің шексіздігімен, көптеген ресурстардың қолжетімділігімен және шектеулердің жоқтығымен (кейде өте ерікті) студенттер үшін тартымды. Студенттер әлеуметтік желіде көбірек уақыт өткізеді. Алайда адамның кез келген әрекетке немесе қарым-қатынасқа сіңуі жеке тұлғаның психологиялық тәуелділігінің қалыптасуына әкелетіні белгілі. Әлеуметтік желілердің тартымдылығы мен азғыруы, әлеуметтік факторлармен және студенттердің жеке ерекшеліктерімен бірге

киберкоммуникативтік тәуелділіктің дамуына әкелетінін атап келеді. Сондықтан киберкоммуникативтік тәуелділік қазіргі студенттердің оқудағы сәтсіздіктерінің себептерінің бірі болып табылады.

Материалдар мен әдістері

Зерттеу жұмысы жоғары білім беру ұйымдары студенттерінің киберкоммуникативтік тәуелділігінің алдын алу мәселесін кешенді түрде қарастыруға бағытталды. Зерттеудің әдіснамалық негізін педагогика, психология және әлеуметтік ғылымдар салаларындағы отандық және шетелдік ғылыми еңбектер құрады. Атап айтқанда, киберкоммуникативтік тәуелділік, интернетке тәуелді мінез-құлық, киберәлеуметтену, цифрлық мәдениет және цифрлық сауаттылық мәселелерін қарастыратын теориялық тұжырымдамалар талданды.

Зерттеу барысында ғылыми дереккөздерді жүйелеу және талдау мақсатында теориялық талдау және синтез әдістері қолданылды. Бұл әдістер студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігінің мәнін, оның пайда болу алғышарттарын, әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық факторларын анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, шетелдік тәжірибеде ұсынылған кибертәуелділіктің алдын алу үлгілері мен бағдарламалары салыстырмалы тұрғыда қарастырылды.

Зерттеудің келесі кезеңінде модельдеу әдісі негізгі әдістердің бірі ретінде пайдаланылды. Нәтижесінде студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасақталды.

Осылайша, қолданылған материалдар мен әдістер студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігінің алдын алуға бағытталған құрылымдық-мазмұндық модельді ғылыми тұрғыда негіздеуге және оның педагогикалық әлеуетін ашуға жағдай жасады.

Нәтижелер мен талқылау

Киберкоммуникативтік тәуелділікті талдау контекстінде Н. П. Баркова мен И.Г. Ванкон психологиялық тәуелділік анықтамасын ұсынады. Ғалымдардың пікірінше, психологиялық тәуелділікті «адам шындықты ыңғайсыз деп қабылдай отырып, оны өзгертуге тырысудың орнына одан қашатын болмыстың кез келген түрі» деп түсіну керек [1]. Көбінесе тәуелділік (ең алдымен киберкоммуникация, ойын ойнау және жұмыссыздық деп аталатын) адамның өмірдің басқа салаларындағы қарым-қатынастарына қанағаттанбауының симптомы ретінде қарастырылады.

Осылайша, киберкоммуникативтік тәуелділіктің әртүрлі түрлерімен адам шынайы әлемнен виртуалды әлемге кетеді. Тәуелділіктің бұл түрін болдырмау үшін шындықтың қандай нақты аймақтары ыңғайсыздық,

қорқыныш, белгісіздік және т.б. сезімдерді тудыратынын түсіну маңызды. Интернетке тәуелділікті алғашқы зерттеушілердің бірі К. Янг бес түрін, соның ішінде киберкоммуникациялық тәуелділікті анықтады. А.В. Тончева соңғысын жеке тұлғаның Интернеттегі ең танымал коммуникациялық орта – әлеуметтік медиадағы қарым-қатынасқа тәуелділігі ретінде қарастырады [2].

Ғылыми әдебиеттерге сүйенетін болсақ, студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділіктің пайда болу барысында басқа адамдармен тіл табыса алмау, виртуалды әлемде жаңа таныстар жасау әлдеқайда оңай болатындығын көре аламыз. Виртуалды кеңістікте кез келген тақырыпты талқылауға, қызығушылық топтарына қосылуға болады. Шынайы өмірден гөрі виртуалды кеңістікті таңдау, әлеуметтік бейімделу қиындықтарын, өзін-өзі бақылаудың төмендеуі, интернетті пайдалану мүмкіндігі болмаған кезде ыңғайсыздық сезімінің пайда болуы жатады.

Студенттерді киберәлеуметтендіру педагогикалық құбылыс ретінде қарастыратын болсақ, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы қазіргі студенттер арасындағы әлеуметтік коммуникация нысандарын түбегейлі өзгертті. Жоғары білім, академиялық қызмет, тұлғааралық қарым-қатынас және кәсіби өзін-өзі анықтау үдерістердің барлығы цифрлық ортада көбірек орын алуда. Цифрлық жағдайда интернет кеңістігінде әлеуметтік рөлдерді, нормалар мен мінез-құлық үлгілерін меңгеру, жеке тұлғаның цифрлық қоғамға бейімделу процесі ретінде қарастырылатын киберәлеуметтену тұжырымдамасы ерекше мәнге ие [3].

Ғалымдардың пікірінше киберәлеуметтену екі жақты сипатта қарастырылады.

Киберәлеуметтенудің оң әсерлері: – білім алу мүмкіндіктерін кеңейту; – ақпараттық ресурстарға қол жеткізу; – цифрлық сауаттылықты дамыту; – кәсіби қызығушылықтарын дамыту; – әлеуметтік ұтқырлықты қолдау.

Киберәлеуметтенудің жағымсыз әсерлері: – интернетке тәуелділік қаупі; – үстірт ойлауды дамыту; – әлеуметтік оқшаулану; – қарым-қатынас дағдыларының бұзылуы; – психологиялық тұрақсыздық [4].

Киберкоммуникативтік тәуелділік өзін-өзі бақылаудың төмендеуімен, оқу үлгерімінің нашарлауымен және әлеуметтік бейімделудің бұзылуымен жүретін желіде қарым-қатынас жасаудың шамадан тыс, мәжбүрлік қажеттілігі ретінде анықталады [5].

Ғылыми зерттеулерге сәйкес, 18–25 жас аралығындағы студенттер жоғары тәуекел тобына жатады, өйткені олардың жеке тұлғасы цифрлық

ортада белсенді түрде қалыптасады және олардың өзін-өзі реттеу дағдылары әлі жеткілікті түрде тұрақты емес [6].

Киберкоммуникативтік тәуелділік киберәлеуметтену үдерісін өзгертеді және оның сапасын төмендетеді. Киберкоммуникативтік тәуелділіктің әсерін үш негізгі деңгейде қарастырамыз: академиялық, психологиялық және әлеуметтік [7].

Академиялық салдар: – зейін мен ынтаның төмендеуі; – оқу қызметін онлайн-ойын-сауықпен алмастыруы; – оқуға деген қызығушылықтың төмендеуі; – күн тәртібі мен биоритмдерді бұзылуы; – академиялық үлгерімнің төмендеуі.

Психологиялық салдар: – мазасыздықтың дамуы; – виртуалды валидация мен тануға тәуелділіктің болуы; – эмоционалды шаршау; – өзін-өзі бағалаудың тұрақсыздығы; – кейінге қалдыруға бейімділік.

Әлеуметтік салдар: – шынайы өмірде қарым-қатынас дағдыларының төмендеуі; – тұлғааралық қарым-қатынас орнатудың қиындығы; – әлеуметтік оқшаулану; – конструктивті әрекеттестік дағдыларының бұзылуы.

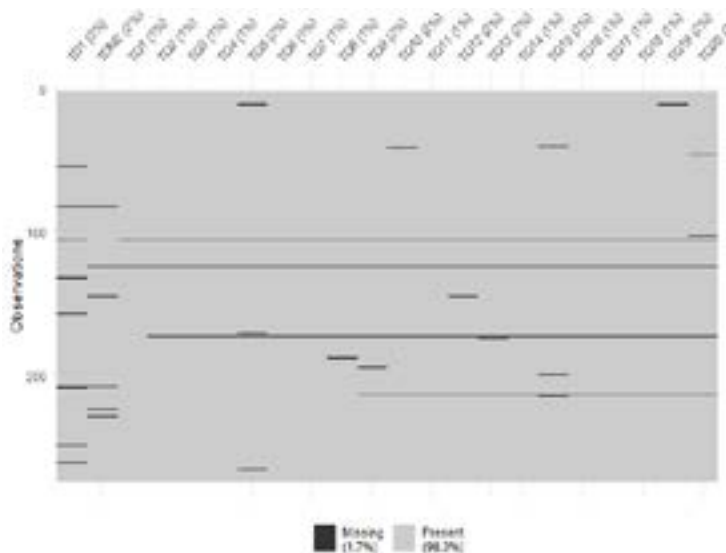
Жоғарыда аталған теориялық мәліметтерге сүйене отырып, зерттеу барысында студенттерге А. В. Тончеваның «Киберкоммуникативтік тәуелділік» сауалнамасы қолданылды. Интернетке тәуелділіктің ерекшеліктерін егжей-тегжейлі зерттеуге және киберкоммуникативтік тәуелділік деңгейін, атап айтқанда, әлеуметтік интернет желілеріндегі байланысқа тәуелділік деңгейін диагностикалауға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижесі барысында Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті мен Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің студенттері арасында сауалнама алынды. Сауалнамаға 274 респондент қатысты. Сауалнама 20 сұрақтардан тұрды. Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетін студенттері 66,7 %, пайыздық үлесін құрайды, ал Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің студенттері 33,3 % пайыздық үлесін құрайды.

1-кесте – Зерттеу нәтижелерін статистикалық өңдеу Microsoft Excel электрондық кестелері мен Statistica бағдарламасы арқылы жүргізілді; алынған барлық деректер сенімді ($p \leq 0,01$).

№	ЖОО атауы	Ерекшелігі	Респондент саны	Қатысқан студенттердің пайыздық үлесі
1	Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті	– Халықаралық мәртебе – интернетке тәуелділікті неғұрлым ашық халықаралық ортада салыстыруға мүмкіндік береді – Оңтүстік өңір (Түркістан) интернет-инфрақұрылымында ерекше өзгерістерге толы тарихи-мәдени орталық болып табылады. – Түрік білім беру моделі – Интернетті пайдалану үлгілеріне ықтимал әсері (көбірек халықаралық байланыстар)	91	33,3 %
2	Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті	– Мемлекеттік аймақтық университет классикалық қазақ жоғары білім беру жүйесінің өкілі болып табылады. – Батыс аймақ (Ақтөбе) – өнеркәсіп орталығы, әртүрлі әлеуметтік-экономикалық орта. - Педагогикалық профиль - болашақ мамандықтың ерекшеліктері (адамдармен көбірек офлайн жұмыс)	183	66,7 %
Әдістемелік негіздеме: <i>«Екі университетті таңдау Қазақстандағы жоғары білімнің әртүрлі үлгілерін қамту ниетімен түрткі болды: педагогикалық бағыттағы мемлекеттік аймақтық университет пен мәдениетаралық байланысы кең халықаралық университет. Географиялық қашықтық (батыс және оңтүстік аймақтар) кластерлік әсерді барынша азайтады және интернет-инфрақұрылымға қол жеткізудегі аймақтық айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік береді»</i>				

Деректер жинағы бойынша 274 респондент және 22 айнымалы бар, әрбір жол жеке қатысушыға сәйкес келеді, ал әрбір баған Тончеваның киберкоммуникативтік тәуелділік құралынан немесе онымен байланысты өлшемдерден алынған элементті білдіреді. Барлық айнымалылар сандық болып табылады және негізінен 5 балдық Ликерт шкаласы бойынша жауаптарды көрсетеді. TD1 және TDM2 элементтері демографиялық айнымалылар болып табылады, сәйкесінше респонденттердің қатыстылығы мен жас санатын көрсетеді, ал TQ1–TQ20 киберкоммуникативтік тәуелділіктің өлшемдерін өлшейтін негізгі шкала элементтерін құрайды. Элемент деңгейіндегі жетіспейтін деректердің аз мөлшері бар (мысалы, TQ5 және TQ19), бұл сауалнамалық зерттеулерге тән және жүйелі жауап бермеуді көрсетпейді. Бұл деңгей мен жетіспеушілік үлгісі ықтималдыққа негізделген тәсілдер немесе полихоралық корреляцияларды пайдалану сияқты тиісті бағалау әдістерін таңдауға әсер етеді. Сандық түрде кодталғанымен, Ликерт типті элементтер психометриялық талдауларда реттелген категориялық айнымалылар ретінде қарастырылуы керек. Жалпы алғанда, деректер жиынтығы жақсы құрылымдалған және сипаттамалық статистикаға, сенімділік талдауына және барлау немесе растау факторларын талдауға дайын, жетіспейтін деректерді өңдеуден және элементтерді реттік ретінде көрсетуден басқа алдын ала өңдеу минималды.

1 Графика – Қалып кеткен деректер

Графика-1: Тончеваның киберкоммуникациялық тәуелділік деректер жинағы деректердің толықтығына өте жақсы ие, жалпы алғанда мәндердің тек 1,7 %-ы ғана жетіспейді. Элемент деңгейіндегі жетіспеушілік минималды (0–3 %), және ешбір респондент элементтердің үлкен блоктарын өткізіп жібермеген, бұл жетіспеушіліктің MCAR немесе әлсіз MAR болуы мүмкін екенін көрсетеді. Сауалнаманың жарамыздығына немесе жауап бермеу қоюына ешқандай дәлел жоқ. Демек, тізім бойынша немесе жуп бойынша жою қауіпсіз, CFA үшін FIML орынды және қосымша есептеу қажет емес. Деректер реттік әдістерді қолдана отырып, EFA, CFA және сенімділік талдауларына толығымен сәйкес келеді.

Деректер жинағында кейбір жетіспейтін мәндер болды, олар болжамды орташа сәйкестендіру (PMM) көмегімен бірнеше импутацияны қолдану арқылы өңделді. Жиырма бөлек импутацияланған деректер жиынтығы жасалды ($m = 20$), ал алгоритм импутацияларды тұрақтандыру үшін 20 рет қайталанды ($\text{maxit} = 20$). Болжамды орташа сәйкестендіру жетіспейтін мәндерді толтыра отырып, бастапқы деректердің таралуын сақтайды. Бірінші импутацияланған деректер жиынтығы талдау үшін алынды (complete (imp, 1)). Барлық тиісті айнымалылар (TD1, TDM2, TQ1–TQ20) импутацияланды, және ешқандай қателіктер немесе конвергенция мәселелері туындамады. Импутациядан кейін деректер жинағында жетіспейтін мәндер жоқ және CFA немесе корреляция сияқты толық деректерді қажет ететін талдауларға дайын. Деректердің жетіспеушілік деңгейі төмен болғандықтан (1,7 %), бұл қадам негізінен байқалған диапозонда нақты мәндерді алу кезінде әдіснамалық дәлдікті қамтамасыз етеді.

Сипаттамалық статистика 22 айнымалы бойынша 274 респондентті қорытындылайды: TD1 (демографиялық қатыстылық), TDM2 (жас санаты) және TQ1–TQ20 (масштаб элементтері). TD1 орташа мәні 1,66 және өте төмен SD 0,47, мәндері тек 1-ден 2-ге дейін. Бұл респонденттердің көпшілігі бір басым демографиялық топқа жататынын, өте аз өзгеріске ұшырайтынын көрсетеді. TDM2 орташа мәні 1,66 және SD 0,80, мәндері 1-ден 4-ке дейін, бұл қатысушылардың көпшілігі төменгі жас санаттарына жататынын көрсетеді, бірақ TD1-ге қарағанда өзгергіштік сәл көбірек. TD1 және TDM2 екеуі де оң ауытқуларға ие (әсіресе TDM2, ауытқу = 1,10), бұл респонденттердің көпшілігі бірінші демографиялық топтан және жасы кіші жас санаттарынан екенін көрсетеді.

Керісінше, TQ тармақтары орташа мәндердің жоғарырақ екенін көрсетеді, әдетте 2,72 (TQ2) және 4,44 (TQ8) аралығында, ал SD мәндері шамамен 1 құрайды, бұл жауаптардың өзгергіштігін көрсетеді. TQ тармақтарының көпшілігінде медиана мәндері 3 немесе 4-те, бұл жауаптардың әдетте

орташадан жоғарыға дейін екенін көрсетеді. Бірнеше тармақтар (TQ6, TQ7, TQ8, TQ9, TQ14, TQ18) теріс бұрмаланған, бұл қатысушылардың оларды жоғары бағалағанын көрсетеді. Кейбір тармақтар (мысалы, TQ8, куртоз = 3,21) лептокуртикалық болып табылады, яғни жауаптар шкаланың жоғарғы шетіне жақын жерде топтастырылған.

Минималды және максималды мәндер TQ элементтерінің толық жауап диапазонын (1-5) пайдаланатынын көрсетеді, бұл олардың өзгергіштігін растайды. Стандартты қателіктер барлық элементтер бойынша аз (0,03-0,08), сондықтан орташа мәндер дәл бағаланған. Жалпы алғанда, шкала элементтері жақсы бөлінген, орташадан жоғары жауаптар және талдау үшін жеткілікті вариация бар. Демографиялық және жас айнымалылары белгілі бір топтарда шоғырланған, сондықтан олардың кіші топтық талдауларда өзгергіштігі шектеулі болуы мүмкін. TQ элементтері факторлық талдау немесе корреляция сияқты психометриялық талдауларға дайын. Егер қалыптылық қабылданса, қысққ элементтерге назар аудару қажет болуы мүмкін, бірақ жалпы деректер жиынтығы сенімді.

Демографиялық және жас ерекшеліктері:

TD1 (демографиялық қатыстылық): Қатысушылардың шамамен 66 %-ы 2-санатқа, ал 34 %-ы 1-санатқа жатады, бұл бір демографиялық топтың үлгіде басым екенін көрсетеді. TDM2 (жас санаты): Респонденттердің жартысынан көбі ең жасы кіші жас санатында (1, 50,7 %), 2-санатта 35,8%, ал 3-санатта (9,9 %) немесе 4-санатта (3,6%) өте аз. Бұл жас қатысушыларға қатысты қатты ауытқуды көрсетеді. Масштаб элементтері (TQ1–TQ20) бойынша төменгі деңгей әсерлерін тексеру нәтижелері былай болады: Көптеген элементтер ең төменгі жауап нұсқасы (1) үшін өте төмен пропорцияларды көрсетеді, әдетте 10–18%-дан төмен, яғни респонденттер элементтерді ең төменгі деңгейде бағалаған. Жоғары төбелік әсерлері: Кейбір тармақтарда (әсіресе TQ6–TQ9, TQ8 және TQ9) ең жоғары нұсқаны (5) таңдаған респонденттердің үлесі өте жоғары, мысалы, TQ8 үшін 64,6% және TQ9 үшін 57,7%, бұл оң бағаланған тармақтар үшін мүмкін болатын жоғары төбелік әсерлерді көрсетеді. Орташа таралым: Көптеген тармақтар (мысалы, TQ1–TQ5, TQ10, TQ12, TQ15–TQ17, TQ20) 2–4 нұсқалар бойынша теңгерімді үлестірімдерге ие, бұл тармақтар жауаптарды шамадан тыс кластерлемей жақсы ажырататынын көрсетеді. Өте бұрмаланған тармақтар: TQ8, TQ9, TQ14 және TQ18 сияқты тармақтар өте күшті оң бұрмалануды көрсетеді, көптеген жауаптар жоғары деңгейде, бұл теріс бұрмалануды көрсеткен сипаттамалық статистиканы растайды. Талдауға әсері – жоғары шекті әсерлері бар сұрақтар (TQ6–TQ9, TQ14, TQ18) шкаланың жоғарғы шетіндегі қатысушылар арасындағы айырмашылықтарға онша сезімтал болмауы мүмкін, бұл корреляцияларға немесе факторлық

жүктемелерге әсер етуі мүмкін. Орташа таралуы бар сұрақтар (TQ1–TQ5, TQ10, TQ12, TQ15–TQ17, TQ20) психометриялық талдауларға өте қолайлы, себебі олар жауаптардың кең ауқымын қамтиды. Демографиялық шектеу - TD1 және TDM2 бір немесе екі санатта шоғырланғандықтан, демографиялық немесе жас бойынша кіші топтық талдаулардың әлеуеті шектеулі болуы мүмкін. Деректер жиынтығы негізінен төменгі әсерлерден аулақ болады, дегенмен кейбір төменгі әсерлер бар. Көптеген элементтер зерттеуші немесе растаушы факторлық талдау үшін жеткілікті өзгергіштікті қамтамасыз етеді. Жалпы алғанда, жауап модельдері біздің үлгіміздің жас екенін және белгілі бір демографиялық топта шоғырланғанын растайды, TQ элементтері жауаптарды ажырату қабілеті бойынша әртүрлі, ал кейбір элементтер төменгі әсерлерге бейім болуы мүмкін. Бұл тұжырымдар алдыңғы сипаттамалық статистикамен сәйкес келеді және кейінгі психометриялық талдауларды түсіндіруге бағыт беруі керек.

Сауалнама мен сұрақтардың жалпы сенімділігі:

Барлық 22 сұрақ үшін жалпы Кронбах альфасы 0,87 құрайды, бұл тамаша ішкі үйлесімділікті көрсетеді. Стандартталған альфа (std.alpha) да 0,87 құрайды, бұл элементтер арасындағы масштабтау айырмашылықтарының сенімділікке әсер етпегенін көрсетеді. Сигнал-шуыл қатынасы (S/N) 6,5 құрайды, бұл шынайы балл дисперсиясының қателік дисперсиясынан әлдеқайда жоғары екенін көрсетеді. Альфа үшін сенімділік интервалдары (Фельдт және Духачек әдістері - Feldt and Duhachek methods) 0,85-тен 0,89-ға дейін, бұл сенімділіктің деңгейін растайды.

McDonald's Omega (жалпы мәні): Omega (omega.tot) 0,87 құрайды, бұл біздің Кронбах альфамызбен (0,87) бірдей. Omega альфаға қарағанда ішкі консистенцияның сенімдірек бағасы болып саналады, себебі ол факторлық жүктемелердегі айырмашылықтарды ескереді және тау-эквиваленттілікті қабылдамайды. Omega альфаға қарағанда сәл жалпыланатын болғандықтан, ол CFA, EFA немесе құрылымдық модельдеу сияқты қосымша талдаулар үшін шкаланың психометриялық тұрақтылығына сенімділікті нығайтады. TD1 және TDM2 элементтері (демографиялық көрсеткіштер) алдыңғы альфа нәтижелеріне сәйкес жалпы сенімділікті төмендетпейді. Кронбах альфамыз да, Макдоналдс Омегамыз да біздің шкаламыздың өте сенімді екенін көрсетеді (0,87), бұл біздің сұрақтарымыздың мақсатты құрылымды үйлесімді түрде өлшейтінін және деректер жиынтығының одан әрі психометриялық модельдеуге жарамды екенін растайды.

Ұсынылып отырған сауалнаманың нәтижесі төменде көрсетілген және сауалнаманың нәтижесінде біз 12 сұрақтың нәтижелерін беріп отырмыз (Кесте-1).

1-кесте – Студенттер арасындағы киберкоммуникативтік тәуелділік мәселесі

№	Сұрақтар	Әрқашан (%)	Өте жиі (%)	Жиі (%)	Кейде (%)	Өте сирек (%)
1	Сіз тәулігіне 2 сағаттан артық, үзіліссіз, «онлайн» режимде қаншалықты жиі отырасыз?	16,9	23,5	30,9	22,4	6,3
2	Сіз әлеуметтік желіні қаншалықты пайдалана бергіңіз келеді?	18,1	24,4	33,6	17	7
3	Сіз әлеуметтік желі туралы ойланып, ондағы іс-әрекетіңіздің жоспарын құруға қаншалықты жиі уақыт бөлесіз?	10	11,8	32,1	29,5	16,6
4	Сіз жеке мәселелеріңізді ұмыту үшін әлеуметтік желіні қаншалықты жиі пайдаланасыз?	8,9	17	26,6	27,3	20,3
5	Сіз парақшаңызды қаншалықты жиі жаңартасыз?	6	9	25,7	28,7	30,6
6	Әлеуметтік желідегі «парақшаңызға» кіру мүмкіндігі болмаған кезде сіз ашуланшақтық пен мазасыздықты қаншалықты сезінесіз?	3,3	5,9	15,1	29,9	45,8
7	Сіз орналасқан жеріңізге қарамастан парақшаңыздағы жаңартуларды қадағалау қажеттілігін қаншалықты жиі сезінесіз?	3,3	4,8	15,9	36,5	39,5
8	Сіз бейтаныс адамдарды өзіңіздің «достарыңыз» тізіміне қаншалықты жиі қосасыз?	2,2	3,3	7,8	22,2	64,4

9	Біреу сізді әлеуметтік желідегі әрекеттеріңізден алшақтатуға тырысқанда, сіз қаншалықты жиі ашуланасыз, ұрсасыз немесе басқаша түрде көңіліңізді қалай білдіресіз?	1,9	3,3	11,2	26	57,6
10	Сіз компьютерде болмаған кезде «рахмет» немесе «өтінемін» деген сияқты сөздерді қаншалықты жиі қолданасыз?	13,4	16,7	23,4	18,2	28,3
11	Сіз әлеуметтік медиа альбомына фотосуреттерді қосу қажеттілігін қаншалықты жиі сезінесіз?	4,4	7,4	21,1	29,6	37,4
12	Сіз телефоныңыздағы әлеуметтік желіні жаңартуды қаншалықты жиі тексересіз?	5,9	8,6	24,5	34,9	26
13	Сіз барлық жаңалықтарды әлеуметтік желілерден қаншалықты жиі білесіз?	19,3	20,1	31,2	17,5	11,9
14	Сіз әлеуметтік желіде өткізген түннен кейін сабақ үстінде қаншалықты жиі ұйықтап қаласыз?	1,9	2,6	11,5	20,4	63,7
15	Әлеуметтік желіні жиі қолдану сіздің көңіл-күйіңізді қаншалықты жақсартады?	8,6	16,5	37,5	28,5	9
16	Сіз достарыңызбен әлеуметтік желілердегі жаңалықтарды қаншалықты жиі талқылайсыз?	11,9	18,1	28,1	26,3	15,6
17	Сіз әлеуметтік желіде жұмсайтын уақытыңызды қысқартуға қаншалықты тырысасыз?	8,9	11,5	33	35,6	11,1

18	Сіз желіде әлеуметтік мәртебеңізді қаншалықты жиі өзгертесіз?	1,5	3,7	15,6	32,2	47
19	Сіздің сүйікті желіңіз жұмыс жасамағандықтан қаншалықты жиі зардап шегесіз?	5,2	8,9	14,9	36,4	34,6
20	Сіз жаңа хабарламаға қаншалықты «Иә! Дәл!» деп жиі бас изейсіз?	4,9	8,6	21,3	36,9	28,4

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, студенттердің 30,9 %-ы тәулігіне 2 сағаттан артық, үзіліссіз, «онлайн» режимде уақытты жиі желіде өткізеді, ал 23,5 %-ы өте жиі, 16,9 %-ы әрқашан уақытын желіде өткізеді.

Студенттердің әлеуметтік желіні 24,4 %-ы өте жиі, 33,6 %-ы жиі, 18,1 % әрқашан пайдаланғысы келетінін көруге болады.

Студенттер әлеуметтік желі туралы ойланып, ондағы іс-әрекетіңіздің жоспарын құруға 29,5 % кейде, 32,1 % жиі, 11,8 % өте жиі уақытын бөлетінін көруге болады.

Студенттердің 8,9 %-ы әрқашан, 17 %-ы өте жиі, 26,6 %-ы жиі жеке мәселелерін ұмыту үшін әлеуметтік желіні пайдаланатынын көруге болады.

Жауап берушілердің айтарлықтай бөлігі әлеуметтік желілердегі парақшаларын жиі (25,7 %), өте жиі (9 %) немесе әрқашан (6 %) жаңартып отыратынын атап көрсетеді.

Студенттердің 15,1 %-ы жиі, 5,9 %-ы өте жиі, 3,3 %-ы әрқашан, 29,9 %-ы кейде, 45,8 %-ы сирек әлеуметтік желідегі парақшаларына кіру мүмкіндігі болмаған жағдайда ашуланшақ болатынын атап кетті.

7 Студенттердің 3,3 %-ы өте жиі, 4,8 %-ы жиі, 15,9 %-ы әрқашан орналасқан жеріне қарамастан парақшаларын жаңартуларды қадағалау қажеттілігін сезінетінін көруге болады.

Сауалнамаға қатысқан студенттер бейтаныс адамдарды «достар» тізіміне әрдайым (2,2 %), өте жиі (3,3 %) және жиі (7,8 %) қосады.

9 Біреу сізді әлеуметтік желідегі әрекеттеріңізден алшақтатуға тырысқанда, сіз қаншалықты жиі ашуланасыз, ұрсасыз немесе басқаша түрде көңіліңізді қалай білдіресіз деген сұраққа 1,9 %-ы өте жиі, 3,3 %-ы жиі, 11,2 %-ы әрқашан деп жауап берген.

Сауалнамаға қатысқан студенттердің 16,7 %-ы компьютерде отырмаған кезде «рақмет» немесе «өтінімін» сияқты сөздерді өте жиі, (13,4 %) әрқашан, жиі (23,4 %) колданады, ал шамамен 18,2 %-ы келесі хабарламаға келісіп, басын изеп «Иә! Дәл солай!» дейді.

Сауалнамаға қатысқан студенттердің шамамен төрттен бірі жиі (21,1 %), өте жиі (7,4 %) және әрдайым (4,4 %) әлеуметтік желідегі альбомдарына фотосуреттер қосу қажеттігін сезеді.

12 Студенттердің 5,9 %-ы өте жиі, 8,6 %-ы жиі, 24,5 %-ы әрқашан өздерінің телефондарындағы әлеуметтік желіні жаңартуды тексереді.

Жауап бергендердің үштен бір бөлігінен астамы жаңалықтарды әлеуметтік желілерден алады: жиі – 31,2%, өте жиі – 20,1%, әрқашан – 19,3%. Сауалнамаға қатысқан студенттердің шамамен 10%-ы әлеуметтік желілердегі жаңалықтарды достарымен талқылайды.

14 Студенттердің 1,9 %-ы өте жиі, 2,6 %-ы жиі, 11,5 %-ы әрқашан әлеуметтік желіде өткізген түннен кейін сабақ үстінде ұйықтап қалады.

Студенттердің әлеуметтік желіні жиі қолдану арқылы өздерінің көңіл күйлерін жақсартады: жиі – 37,5 %, өте жиі – 16,5 %, әрқашан – 8,6 %.

16 Студенттер достарымен әлеуметтік желілердегі жаңалықтарды 11,9 %-ы өте жиі, 18,1 %-ы жиі, 28,1 %-ы әрқашан талқылайды.

Студенттердің 8,9 %-ы әрқашан, 11,5 %-ы өте жиі, 33 %-ы жиі әлеуметтік желіде жұмсайтын уақытын қысқартуға тырысатындығын көре аламыз.

18 Студенттердің 1,5 %-ы өте жиі, 3,7 %-ы жиі, 15,6 %-ы әрқашан желіде әлеуметтік мәртебелерін жиі өзгертеді.

19 Студенттердің 5,2 %-ы өте жиі, 8,9 %-ы жиі, 14,9 %-ы әрқашан сүйікті желілері жұмыс жасамағандықтан зардап шегеді.

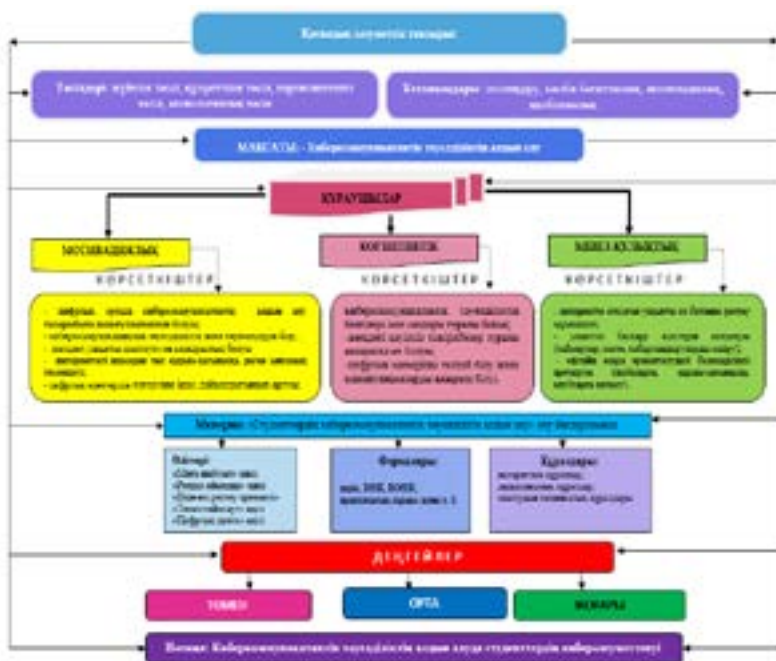
20 Сіз жаңа хабарламаға қаншалықты «Иә! Дәл!» деп жиі бас изейсіз деген сұраққа 4,9 %-ы өте жиі, 8,6 %-ы жиі, 21,3 %-ы әрқашан деп жауап берді.

Жоғарыда көрсетілгендей, ұсынылған диагностикалық әдіс студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділік деңгейін анықтаудың сенімді тәсілі болып табылады.

Зерттеу студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділік мәселесінің бар екенін көрсетеді, ал зерттеу нәтижелері педагогтар мен психологтарға оны жоюға қажетті тиісті шараларды қабылдауға көмектеседі.

Жоғарыда қарастырылған мәліметтер бойынша киберкоммуникативтік тәуелділік студенттердің кәсіби және академиялық өсу мүмкіндіктерін шектейді. Демек, студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алу жоғары білім беруде қажетті құрамдас бөлігіне айналуға [8].

Жоғары білім беру ұйымдарының студенттер арасындағы киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алудың құрылымдық-мазмұндық сызбасын жасақтадық (Сурет 1).

1-сурет – Киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алудың құрылымдық-мазмұндық сызбасы

Зерттеу барысында, студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алудың моделі құраушы бөліктерге, құраушыларға және ішкі жүйелерге бөлінетін біртұтас жүйе ретінде қарастырылды. Студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алудың теориялық-әдіснамалық ұстанымдарын нақтылау, киберкоммуникативтік тәуелділіктің мәні, құраушылардың мазмұндық толықтырылуы; студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алу жұмыстарын дамытуды ықпалды ұйымдастыру (кезеңдері, әдістері, формалары); оның критерийлері мен көрсеткіштерін анықтау, оның дамуының деңгейін бағалау үшін әдістемелерді іріктеуді қамтыды.

Модельдің мақсаты – студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алу.

Студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алудың құрылымдық-мазмұндық сызбасын жасау үшін жүйелік, құзыреттілік, партисипативті, аксиологиялық тәсілдер қолданылды.

Жоба мәселесін зерттеуде басшылыққа алатын жүйелік, құзыреттілік, аксиологиялық, партисипативті тәсілдердің жиынтығы виртуальды кеңістікте студенттің кибер әлеуметтену процесін және киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алуды зерттеуге кең мүмкіндіктер береді.

Жоғары білім беру ұйымдарының студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алудың моделін жасауда пайдаланылатын тәсілдермен қатар оны іске асырудың негізгі ұстанымдары анықталды: ізгілендіру, кәсіби бағыттылық, автономдылық, проблемалық.

Зерттеу барысында студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алудың құраушыларының көрсеткіштері мен өлшемдерін қарастырамыз.

Студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алу көрсеткіштері мен өлшемдерін 1-кестеге сәйкес жасақталды (Кесте 2).

2-кесте – Студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алу құраушыларының қалыптасуы көрсеткіштері мен өлшемдері

Компоненттері	Өлшемдері	Көрсеткіштері
Мотивациялық	Өзін-өзі бақылау және киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алудың мотивациясы, цифрлық қоғамда өзін-өзі жетілдіруге ұмтылысы	-цифрлық ортада киберкоммуникативтік алдын алу тақырыбына қызығушылықтың болуы; - киберкоммуникациялық тәуелділіктің жеке тәуекелдерін білу; - желідегі уақытты шектеуге оң көзқарастың болуы; - цифрлық әдеттердің өзгеруіне ішкі дайындығының артуы.
Когнитивтік	Киберкоммуникативтік тәуелділік туралы білімінің болуы	киберкоммуникативтік тәуелділіктің белгілері мен салдары туралы білімі; желідегі қауіпсіз тәжірибелер туралы ақпаратқа ие болуы; цифрлық мазмұнды талдай білу және манипуляцияларды ажырата білуі.
Мінез-құлық	Киберкоммуникативтік мінез-құлықтың өзін-өзі реттеу дағдыларды меңгеруі	- интернетте өткізген уақытты өз бетінше реттеу мүмкіндігі; - уақытты басқару әдістерін қолдануы (таймерлер, кесте, хабарландыруларды өшіру); - офлайн өзара әрекеттесудегі белсенділікті арттыруы (жобаларға, қарым-қатынасқа, клубтарға қатысу).

Киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алудың құрылымдық-мазмұндық сызбасы студенттердің киберәлеуметтенуін қалыптастыруға бағытталған оқытудың әртүрлі әдістері арқылы жоғары оқу орындарының оқу процесіне интеграциялануды көздейді.

Білім беру әдістері цифрлық технологияларды қауіпсіз пайдалануға байланысты білімді, дағдыларды және құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған:

– Цифрлық сауаттылық бойынша дәрістер мен семинарлар: медиа қауіпсіздік принциптерін, киберкоммуникация этикасын, цифрлық тәуелділік тәуекелдерін зерттеу.

– Интерактивті сабақтар мен мастер-класстар: нақты өмірден алынған кейстерді талқылау, рөлдік ойындар және виртуалды коммуникация симуляциялары.

– Жобалық қызмет: студенттер цифрлық гигиена ережелерін сақтай отырып, онлайн ортада білім беру немесе әлеуметтік маңызды жобаларды жасайды.

– Мультимедиялық материалдарды пайдалану: бейнелер, инфографика, интернет қауіпсіздігі және киберкоммуникативтік тәуелділік туралы презентациялар.

Бұл әдістер студенттерге шамадан тыс желідегі белсенділіктің салдарын және қауіпсіз желідегі мінез-құлық ережелерін түсінуге көмектеседі.

2 Дамытушылық және тәжірибеге бағытталған әдістер

Дамытушылық әдістер өзін-өзі реттеу, сыни тұрғыдан ойлау және эмоционалды тұрақтылық дағдыларын дамытуға бағытталған:

– Өзін-өзі реттеу және уақытты басқару тренингі: Студенттер өз уақыттарын басқаруға, академиялық және онлайн әрекеттерін басқаруға және жеке цифрлық шекараларды орнатуға үйренеді [9].

– Когнитивті-мінез-құлық жаттығулары: импульсивті мінез-құлықты төмендету, эмоциялар мен цифрлық ашуланшақтыққа реакцияларын бақылау [10].

– Зейінділік және стрессті басқару: психологиялық қысымды төмендету және эмоционалды тұрақтылықты қалыптастыру үшін зейін және релаксация әдістері .

– Геймификация және топтық әрекеттер: цифрлық құралдарды саналы түрде пайдалануды және офлайн іс-шараларға қатысуды ынталандыратын ойын жағдайлары мен челленджерін құру. Бұл әдістер киберәлеуметтену үшін қажетті құзыреттердің дамуына ықпал етеді [11].

Киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алудың құрылымдық-мазмұндық сызбасында төмендегі көрсетілген әдістер нақтыланды (Кесте 3).

3-кесте – Студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігін алдын алу әдістері

Әдістер	Қолданбаның мәні	Тапсырмалық мысалдар
«Мифа шабуыл» әдісі	Алғашқы кезеңде сынсыз белгілі бір мәселе бойынша ойды тудыру.	Тақырып: «Цифрлық бос уақыттың баламалары: бос уақытыңызда әлеуметтік желілер мен ойындардың орнына не істей аласыз?» Алдымен барлық идеяларды жазып алыңыз (спорттан бастап волонтерлікке дейін), содан кейін ең шынайыларын таңдап, нақтылаңыз.
«Рөлдік ойындар» әдісі	Цифрлық әдеттерге байланысты қиын жағдайлардан шығу.	1-Сценарий: «Сіз желіде «тіркелген» досыңызға көмектескіңіз келеді. Зорлық-зомбылықсыз қарым-қатынас әдістерін қолдана отырып, әңгіме құрыңыз». 2-Сценарий: «Сіз кездесудесіз, ал сіздің серіктесіңіз үнемі телефонға қарайды. Сіздің әрекеттеріңіз?»
«Өзің-өзі реттеу тренингі»	Нақты дағдыларды дамытуға бағытталған сабақтар циклы.	«1 сағатқа арналған цифрлық детокс» жаттығуы аудиторияда орындалады. Студенттер телефондарды тапсырады және шоғырлануды қажет ететін тапсырманы орындайды (пазлды құрастыру, күрделі мәтінді оқу). Кейін рефлексия жасалады: не сезінді және қиын болды ма?
«Техно-таймаут» әдісі	Гаджеттерді саналы түрде қолдануға үйрететін құрылымдық жаттығу.	Нұсқаулық: «Келесі аптада смартфонды пайдалану күнделігін жүргізіңіз. Белгілеңіз: оны қашан, қандай мақсатта және қанша уақыт пайдаланасыз. Аптаның соңында қандай сессиялар нәтижелі болғанын және қайсысы «жабысқақ» болғанын талданыз».
«Цифрлық диета» әдісі	Студенттер өздері үйренген техниканы қолданатын ұзақ мерзімді оқу жобасы.	Тапсырма: «Бір айға арналған жеке «цифрлық диета» жоспарын жасаныз: қандай қолданбаларды алып тастайсыз, қандай уақыт шектеулерін енгізесіз, оларды қалай ауыстырасыз. Өз нәтижелеріңіз бен қорытындыларыңыз туралы есеп беріңіз және презентация дайындаңыз».

Студенттердің киберкоммуникативтік тәуелділігінің алдын алудың нәтижесі—киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алу жұмыстарын жүйелі түрде көрсету. Ұсынылып отырған құрылымдық мазмұндық модель болашақта киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алуда студенттердің киберкеңістіктегі коммуникативтік іс-әрекет салдарын дұрыс түсінулері

мен өзіндік көзқарасын қалыптастыру, сонымен қатар, студенттердің киберәлеуметтенуді іске асыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, жоғарыда айтылғандардың барлығы студенттерде киберкоммуникативтік тәуелділіктің пайда болу факторларын анықтауға мүмкіндік берді: іс-әрекет процесінде пайда болатын тәжірибелер, уақыттың жеке ұйымдастырушылары және жалғыздықтың әртүрлі аспектілерін бастан кешіру. Киберкоммуникативтік тәуелділіктің жоғары деңгейі уақыттың құндылық-семантикалық, ұйымдастырушылық және мотивациялық дезорганизаторларының ауырлығымен, сондай-ақ оқу-кәсіптік қызметтегі көрсеткіштерінің төмен деңгейімен өзара байланысты болады деп болжанады.

Осылайша, студенттер арасындағы киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алу күрделі мәселе болып табылады. Киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алу цифрлық байланыстың қазіргі өмірдің ажырамас бөлігі болып табылатындығымен қиындайды. Сондықтан, басты мақсат технологиядан толық бас тарту емес, жауапты, саналы және бақыланатын пайдалануды тәрбиелеу болып табылады. Білім беру, психологиялық және ұйымдастыру шараларын қамтитын кешенді тәсіл студенттер арасында киберкоммуникативтік тәуелділіктің даму қаупін тиімді төмендетеді.

Студенттер арасында киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын-алу үшін төмендегідей ұсыныстар беріледі:

- студенттерге әлеуметтік желіде болуы уақытын басқару ұғымдарын қалыптастыру;
- студенттерге киберкоммуникативтік тәуелділіктің негізгі факторларын, кезеңдерін, даму ерекшеліктерін түсіндіру;
- киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету, киберкоммуникативтік тәуелділіктің әлеуметтік-педагогикалық профилактикасы мәселесін шешудің практикалық тәжірибесін жетілдіру;
- жеке тұлғаның киберқауіпсіздігі, киберкоммуникативтік тәуелділігінің алдын алудың негізгі бағыттары мен әдістерімен таныстыру;
- студенттердің киберқауіпсіздік құзыреттерін қалыптастыру, киберкоммуникативтік тәуелділігінің алдын алу бойынша жұмыс үлгілері мен бағыттарын, нысандарын, әдістері мен құралдарын ұсыну.

Қаржыландыру

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және Жоғары Білім министрлігінің 2025–2027 жылдарға арналған ғылыми және немесе ғылыми-техникалық жобалар бойынша гранттық қаржыландыруы негізінде ЖТН АР26103383 «Киберкоммуникативтік тәуелділіктің алдын алу - студенттердің киберәлеуметтенуінің негізі ретінде» жобасын жүзеге асыру аясында жазылды.

Пайдаланылган деректер тізімі

1 **Баркова, Н. П., Ванкон, И. Г.** К вопросу о психологической зависимости // Известия Иркутского гос. ун-та. – Серия «Психология». – 2012. Т. 1, № 1. – С. 13–19. [Электронный ресурс]. – <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-psiologicheskoy-zavisimosti>

2 **Тончева, А. В.** Диагностика киберкоммуникативной зависимости // Науковедение. – 2012. – № 4. – С. 1–5. [Электронный ресурс]. – <https://cyberleninka.ru/article/v/diagnostika-kiberkommunikativnoy-zavisimosti>

3 **Soldatova, G. U., & Rasskazova, E. I.** Digital socialization of adolescents: Risks and opportunities. [Text] // Psychology in Russia: State of the Art. – 2019. – № 12(1). – P. 73–88.

4 **Livingstone, S., Stoilova, M., & Nandagiri, R.** Children's data and privacy online: Issues and opportunities. [Text] // Media and Communication. – 2020. – № 8(4). – P. 1–4.

5 **Kuss, D. J., & Griffiths, M. D.** Social networking sites and addiction: Ten lessons learned. [Text] // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2017. – № 14(3). – P. 311.

6 **Andreassen, C. S.** Online social network site addiction: A comprehensive review. [Text] // Current Addiction Reports. – 2015. – № 2(2), – P. 175–184. <https://doi.org/10.1007/s40429-015-0056-9>

7 **Jun, S.** Longitudinal effects of problematic internet use on academic performance among college students. [Text] // Computers & Education. – 2020. – № 150, – P. 103–119.

8 **Marino, C., Gini, G., Vieno, A., & Spada, M. M.** A comprehensive meta-analysis on problematic Facebook use. [Text] // Computers in Human Behavior. – 2018. – № 83, – P. 262–277.

9 **Meier, A., & Reinecke, L.** Computer-mediated communication, social media, and mental health. [Text] // Annual Review of Psychology. – 2021. – № 72. – P. 487–507.

10 **Orhan, C., & Tastan, O.** Active learning methods based on statistical leverage scores. [Electronic resource]. – URL: <https://arxiv.org/pdf/1812.02497v1> (access date – 12/29/2025)

11 **Bloodgood, M., & Vijay-Shanker, K.** A method for stopping active learning based on stabilizing predictions and the need for user-adjustable stopping. [Electronic resource]. – URL : <https://arxiv.org/pdf/1409.5165v1> (access date – 12/29/2025)

References

- 1 **Barkova, N. P., Vankon, I. G.** K voprosu o psikhologicheskoy zavisimosti [On the issue of psychological dependence] // Izvestiya of Irkutsk State University. Psychology series. 2012. – T. 1, № 1. – S. 13–9. [Elektronic resource]. – <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-psihologicheskoy-zavisimosti>
- 2 **Toncheva, A. V.** Diagnostika kiberkommunikativnoy zavisimosti [Diagnostics of cybercommunication addiction.] // Science Studies. – 2012. – № 4. – S. 1-5. [Elektronic resource]. – <https://cyberleninka.ru/article/v/diagnostika-kiberkommunikativnoy-zavisimosti>
- 3 **Soldatova, G. U., & Rasskazova, E. I.** Digital socialization of adolescents: Risks and opportunities. [Text] // Psychology in Russia: State of the Art. – 2019. – № 12(1). – P. 73 – 88.
- 4 **Livingstone, S., Stoilova, M., & Nandagiri, R.** Children's data and privacy online: Issues and opportunities. [Text] // Media and Communication. – 2020. – № 8(4). – P. 1 – 4.
- 5 **Kuss, D. J., & Griffiths, M. D.** Social networking sites and addiction: Ten lessons learned. [Text] // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2017. – № 14(3). – P. 311.
- 6 **Andreassen, C. S.** Online social network site addiction: A comprehensive review. [Text] // Current Addiction Reports. – 2015. – № 2(2), – P. 175–184. <https://doi.org/10.1007/s40429-015-0056-9>
- 7 **Jun, S.** Longitudinal effects of problematic internet use on academic performance among college students. [Text] // Computers & Education. – 2020. – № 150, – P. 103–119.
- 8 **Marino, C., Gini, G., Vieno, A., & Spada, M. M.** A comprehensive meta-analysis on problematic Facebook use. [Text] // Computers in Human Behavior. – 2018. – № 83, – P. 262–277.
- 9 **Meier, A., & Reinecke, L.** Computer-mediated communication, social media, and mental health. [Text] // Annual Review of Psychology. – 2021. – № 72. – P. 487–507.
- 10 **Orhan, C., & Tastan, O.** Active learning methods based on statistical leverage scores. [Electronic resource]. – URL: <https://arxiv.org/pdf/1812.02497v1> (access date – 12/29/2025)
- 11 **Bloodgood, M., & Vijay-Shanker, K.** A method for stopping active learning based on stabilizing predictions and the need for user-adjustable stopping. [Electronic resource]. – URL : <https://arxiv.org/pdf/1409.5165v1> (access date – 12/29/2025)

19.05.25 ж. баспаға түсті.

11.05.26 ж. түзетулерімен түсті.

15.05.26 ж. басып шығаруға қабылданды.

Б. Т. Керимбаева¹, *А. И. Базарбаева²,

С. А. Садыкова³, Ж. И. Сатбай⁴

^{1,3,4}Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова,

Республика Казахстан, г. Актобе;

²Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда

Ясави, Республика Казахстан, г. Туркестан.

Поступило в редакцию 19.05.25.

Поступило с исправлениями 11.05.26.

Принято в печать 15.05.26.

МОДЕЛЬ ПРОФИЛАКТИКИ КИБЕРКОММУНИКАТИВНОЙ ЗАВИСИМОСТИ СТУДЕНТОВ

Современность – это эпоха, характеризующаяся стремительным развитием научно-технического прогресса. Использование интернета стало важным ресурсом, которым люди часто пользуются. Он глубоко проник в такие сферы жизни, как общение, образование и развлечения. Благодаря широкой доступности цифровых устройств Интернет превратился в значимый инструмент, обладающий рядом преимуществ: он способствует информированию, поддерживает учебный процесс, помогает в решении различных задач и налаживании межличностных контактов. Вместе с тем в настоящее время всё более очевидным становится тот факт, что чрезмерное использование Интернета негативно отражается на качестве жизни и психологическом состоянии человека, приводя, в частности, к формированию киберкоммуникативной зависимости у студентов. Актуальность данного исследования заключается в рассмотрении проблемы профилактики киберкоммуникативной зависимости студентов и разработке структурно-содержательной модели её предупреждения. На сегодняшний день отчётливо прослеживается тенденция к росту предрасположенности студентов к развитию киберкоммуникативной зависимости. Анализ научной литературы показывает, что в отечественной педагогической науке данная проблема всё ещё требует дальнейшего теоретического осмысления и практических исследований. В статье представлена модель,

позволяющая системно организовать работу по профилактике киберкоммуникативной зависимости студентов. Предлагаемая структурно-содержательная модель способствует формированию у студентов осознанного отношения к цифровому взаимодействию, развитию собственных установок и эффективной реализации профилактических мероприятий.

Ключевые слова: студент, киберкоммуникативная зависимость, модель, интернет, киберсоциализация.

*B. T. Kerimbayeva¹, *A. I. Bazarbayeva²,*

S. A. Sadykova³, Zh. I. Satbay⁴

^{1,3,4}*K. Zhubanov Aktobe Regional University,*

Republic of Kazakhstan, Aktobe;

²*Khoja Akhmet Yasawi International Kazakh-Turkish University,*

Republic of Kazakhstan, Turkestan

Received 19.05.25.

Received in revised form 11.05.26.

Accepted for publication 15.05.26.

A MODEL FOR PREVENTING STUDENTS' CYBERCOMMUNICATION ADDICTION

The modern era is characterized by a rapid acceleration of scientific and technological progress. Internet use has become an essential and widely used resource, deeply embedded in key areas of life such as communication, education, and leisure. Due to the widespread availability of digital devices, the Internet has emerged as a powerful tool offering numerous advantages, including access to information, support for the learning process, assistance in solving various problems, and opportunities for establishing social connections. However, it is increasingly evident that excessive Internet use can have a negative impact on individuals' quality of life and psychological well-being, leading in particular to the development of cybercommunicative addiction among students. The relevance of this study lies in addressing the issue of preventing cybercommunicative addiction in students and proposing a structural and content-based model for its prevention. At present, a clear tendency toward the growing prevalence of students' susceptibility to cybercommunicative addiction can be observed. A review of the scientific literature indicates that this problem still requires further investigation within national pedagogical

research. This article presents a model designed to systematize preventive efforts aimed at reducing cybercommunicative addiction among students. The proposed structural and content-based model facilitates the formation of informed attitudes toward digital communication, the development of students' personal perspectives, and the effective implementation of preventive measures.

Keywords: student, cybercommunicative addiction, model, Internet, cybersocialization.

Теруге 15.05.2026 ж. жіберілді. Басуға 30.06.2026 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

26,3 Кб RAM

Шартты баспа табағы 50,81

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. Ж. Шокубаева

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 4566

Сдано в набор 15.05.2026 г. Подписано в печать 30.06.2026 г.

Электронное издание

26,3 Кб RAM

Усл.п.л. 50,81. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. Ж. Шокубаева

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 4566

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.pedagogic-vestnik.tou.edu.kz